дослідія.

ГЕОГРАФІЯ · 9 КЛАС

Економічна географія

ТЕКСТ УРОКУ

Коли ми чуємо слово «географія», найчастіше згадуємо материки й океани, гори, річки, кліматичні пояси або природні зони. Проте географія вивчає не лише природу. Вона допомагає зрозуміти й те, як люди заселяють території, де виникають міста, чому одні країни спеціалізуються на виробництві автомобілів, інші — на вирощуванні кави, де розташовані найбільші промислові райони, транспортні вузли та фінансові центри.

Саме тому сучасна географія — це не одна наука, а ціла система географічних наук.

У ній традиційно виділяють два великі напрями — фізичну географію та суспільну географію.

Фізична географія досліджує природні компоненти та природні комплекси Землі: рельєф, клімат, води, ґрунти, рослинність, тваринний світ та закономірності їх поширення.

Суспільна географія досліджує просторову організацію життя і діяльності людей. Її цікавить, де й чому розміщується населення, як формуються міста й системи розселення, де виникають підприємства, транспортні шляхи, туристичні центри, сільськогосподарські райони та інші об’єкти, створені суспільством.

Однією з найважливіших складових суспільної географії є економічна географія.

Економічна географія — це галузь суспільної географії, яка досліджує територіальну організацію господарської діяльності людей, особливості розміщення виробництва і послуг та зв’язки між різними територіями.

Простіше кажучи, економічна географія намагається відповісти на кілька дуже важливих запитань: що виробляють, де виробляють, чому саме там і як різні території пов’язані між собою?

Наприклад, чому великі металургійні підприємства виникли саме в певних районах? Чому морські порти стають важливими транспортними і промисловими центрами? Чому одні регіони спеціалізуються на сільському господарстві, а інші — на інформаційних технологіях? Чому великі логістичні центри розміщують поблизу автомагістралей і великих міст?

Усі ці питання мають географічну складову, тому що будь-яка господарська діяльність відбувається не абстрактно, а на конкретній території.

Щоб зрозуміти взаємозв’язок між людиною, господарством і територією, спочатку потрібно розібратися з кількома поняттями: природа, навколишнє середовище і географічне середовище.

Природа — це весь матеріальний світ, що оточує людину і виник незалежно від її діяльності. До природи належать гірські породи, повітря, вода, ґрунти, рослини, тварини та природні процеси.

Людина є частиною природи, але водночас активно її змінює.

Територія, на якій живе людина, давно вже не складається лише з природних компонентів. Тут є міста, дороги, промислові підприємства, сільськогосподарські угіддя, водосховища, кар’єри, електростанції та інші створені людиною об’єкти.

Тому використовується поняття навколишнє середовище.

Навколишнє середовище — це сукупність природних і створених людиною об’єктів та умов, серед яких живе і діє людина.

Однак для географії особливо важливим є поняття географічного середовища.

Географічне середовище — це частина природи, з якою суспільство безпосередньо взаємодіє у процесі свого життя та господарської діяльності.

Наприклад, корисні копалини стають частиною географічного середовища тоді, коли люди починають їх розвідувати та використовувати. Річка може бути не лише природним об’єктом, а й джерелом водопостачання, транспортним шляхом або місцем розташування гідроелектростанції.

Таким чином, природа, географічне середовище і суспільство постійно взаємодіють.

Люди використовують природні ресурси, щоб задовольняти свої потреби. Нам потрібні їжа, вода, житло, одяг, транспорт, енергія, засоби зв’язку, медичні та освітні послуги. Для задоволення цих потреб суспільство організовує господарську діяльність.

Щоб отримати хліб, необхідно виростити зерно, зібрати врожай, перевезти зерно до підприємства, виготовити борошно, спекти хліб і доставити його до магазину.

Щоб працював смартфон, необхідно видобути десятки різних видів мінеральної сировини, виготовити електронні компоненти, організувати виробництво, транспортування, торгівлю, програмне забезпечення та систему мобільного зв’язку.

Тому навіть звичайні речі, якими ми користуємося щодня, є результатом складної системи взаємодії між природою, суспільством і господарством.

Водночас господарська діяльність змінює довкілля.

На місці природної рослинності виникають поля й міста. Для видобування корисних копалин створюють шахти та кар’єри. Будівництво гребель змінює русла річок і режим їхнього стоку. Автомобільні дороги та залізниці перетинають природні території. Підприємства використовують воду, енергію та сировину.

Чим більше зростають потреби суспільства, тим більше ресурсів воно використовує.

Проте людські потреби не залишаються незмінними.

Кілька століть тому люди майже не потребували електроенергії, мобільного зв’язку, інтернету або швидкісного транспорту. Сьогодні без них складно уявити повсякденне життя та економіку.

Зміна потреб спричиняє появу нових видів діяльності, нових підприємств, нових транспортних потоків та навіть нових економічних районів.

Саме тому економічна географія вивчає не лише те, де розміщені певні об’єкти, а й те, чому їхнє розміщення змінюється з часом.

Але як географи можуть показати всі ці складні процеси?

Одним із головних інструментів географії є карта.

Карта — це зменшене, узагальнене й математично визначене зображення земної поверхні або її частини на площині, виконане за допомогою умовних знаків.

Карти можуть показувати не лише природні об’єкти, а й суспільні процеси та явища.

Карти суспільних явищ і процесів відображають населення, господарську діяльність, політичний устрій, соціальні процеси, історичні події та інші явища, пов’язані з діяльністю людей.

За змістом серед них можна виділити кілька великих груп.

Політичні карти показують держави, їхні кордони, столиці, адміністративно-територіальний устрій та інші політичні об’єкти.

Соціально-географічні карти відображають населення та суспільні процеси: густоту населення, розселення, міграції, рівень урбанізації, мовний склад населення тощо.

Економічні карти показують промисловість, сільське господарство, транспорт, торгівлю, сферу послуг, видобування корисних копалин та інші види господарської діяльності.

Медико-географічні карти можуть показувати поширення захворювань, забезпеченість населення медичними закладами, особливості громадського здоров’я або вплив окремих чинників середовища на здоров’я населення.

Історичні карти відображають події та процеси минулого: зміну державних кордонів, напрямки військових походів, розселення народів, торговельні шляхи, територіальні зміни держав.

Для того щоб показати різні явища на карті, географи використовують різні способи картографічного зображення.

Розглянемо дванадцять основних способів.

1. Спосіб локалізованих знаків

За допомогою локалізованих знаків показують об’єкти, розташовані в конкретних точках.

Це можуть бути міста, родовища корисних копалин, порти, електростанції, промислові підприємства, туристичні об’єкти.

Наприклад, на карті електроенергетики України окремими умовними знаками можна показати атомні, теплові та гідроелектростанції.

Такий спосіб особливо часто використовується на економічних, політичних і соціально-географічних картах.

2. Якісний фон

Спосіб якісного фону використовують тоді, коли територію потрібно поділити на частини за певною ознакою, яка характеризує не кількість, а тип явища.

Різні території позначають різними кольорами або штрихуванням.

Наприклад, так можна показати держави світу, типи сільськогосподарської спеціалізації територій або поширення різних мов.

Якісний фон часто використовують на політичних, соціально-географічних, економічних та історичних картах.

3. Кількісний фон

Кількісний фон використовують для показу відмінностей між територіями за числовими показниками.

Відтінки кольору або інтенсивність забарвлення відповідають певним інтервалам значень.

Наприклад, таким способом можна показати рівень доходів населення, частку міського населення, рівень безробіття або забезпеченість певними ресурсами.

Цей спосіб широко застосовують на соціально-географічних, економічних і медико-географічних картах.

4. Лінійні знаки

Лінійні знаки використовують для зображення об’єктів, які мають значну протяжність.

До них належать дороги, залізниці, державні кордони, трубопроводи, морські шляхи.

Наприклад, на транспортній карті різними лініями можна показати залізничні та автомобільні магістралі.

Такий спосіб застосовують на економічних, політичних, соціально-географічних та історичних картах.

5. Знаки руху

Знаки руху зазвичай мають вигляд стрілок і показують напрямок переміщення певного явища.

За допомогою стрілок можна показати міграції населення, транспортні потоки, експорт та імпорт товарів, рух туристів або напрямки військових походів.

Ширина стрілки іноді може передавати й величину потоку.

Знаки руху використовують на економічних, соціально-географічних та історичних картах.

6. Картограма

Картограма показує інтенсивність певного явища в межах адміністративних або інших територіальних одиниць.

Території зафарбовують від світлих до темних відтінків залежно від величини показника.

Наприклад, картограмою можна показати густоту населення областей України, рівень безробіття, частку міського населення або рівень захворюваності.

Картограми особливо характерні для соціально-географічних, економічних та медико-географічних карт.

7. Картодіаграми

При використанні способу картодіаграм усередині певних територій розміщують діаграми — наприклад, кругові, стовпчикові або інші.

Вони можуть показувати загальний обсяг явища або його структуру.

Наприклад, кругова діаграма в межах області може показувати структуру виробництва електроенергії або структуру сільськогосподарського виробництва.

Картодіаграми найчастіше використовуються на економічних і соціально-географічних картах.

8. Локалізовані діаграми

Локалізовані діаграми прив’язують не до всієї адміністративної території, а до конкретного пункту або місця спостереження.

Наприклад, біля певного міста можна розмістити діаграму, що показує структуру промислового виробництва, пасажиропотік або інший набір показників.

Цей спосіб використовують на економічних, соціально-географічних, а також деяких комплексних картах.

9. Світлотіньова пластика

Світлотіньова пластика створює ефект об’ємності поверхні за допомогою світла і тіні.

Найчастіше цей спосіб використовують для зображення рельєфу.

На перший погляд він більше характерний для фізичних карт, однак рельєф часто є важливою основою економічних та соціально-географічних карт.

Наприклад, світлотіньове зображення гір може допомогти пояснити особливості розміщення транспортних шляхів, населених пунктів або туристичних центрів.

10. Спосіб ареалів

Ареал — це територія поширення певного явища.

За допомогою контуру, кольору або штрихування можна показати райони вирощування певних сільськогосподарських культур, території поширення окремих видів природних ресурсів, мов або етнічних груп.

У суспільній географії цей спосіб застосовують на економічних, соціально-географічних та історичних картах.

11. Точковий спосіб

За точкового способу одна точка відповідає певній кількості об’єктів або певній величині явища.

Наприклад, одна точка може відповідати 10 тисячам жителів або певній кількості голів худоби.

Чим більше точок на певній території, тим більшою є концентрація явища.

Точковий спосіб використовують на картах населення, сільського господарства та інших економічних картах.

12. Спосіб ізоліній

Ізолінії — це лінії, які сполучають точки з однаковими значеннями певного показника.

Найвідоміші приклади — горизонталі, ізотерми або ізобари на фізико-географічних картах.

Проте ізолінії можуть застосовуватися і на картах суспільних явищ.

Наприклад, за їх допомогою можна показати території з однаковою транспортною доступністю, однаковими витратами часу на пересування, певними показниками економічного впливу або іншими величинами, які поступово змінюються в просторі.

Таким чином, один і той самий об’єкт або явище може бути показаний на карті різними способами.

Наприклад, населення країни можна відобразити точками, картограмою густоти населення або картодіаграмами чисельності населення окремих регіонів.

Промисловість можна показати локалізованими знаками підприємств, картодіаграмами структури виробництва або ареалами промислових районів.

Транспорт — лінійними знаками доріг і залізниць та знаками руху, що показують транспортні потоки.

Тому важливо не лише вміти прочитати назву карти, а й розуміти мову карти.

Коли ми дивимося на карту суспільних явищ, варто поставити собі кілька запитань.

Що саме вона показує?

За допомогою яких умовних знаків?

Чи відображає карта тип явища, його кількість, структуру або напрямок руху?

Чи можна порівнювати різні території?

І які висновки можна зробити про просторове розміщення явища?

Саме так карта перетворюється з простого зображення на джерело географічної інформації.

Економічна географія вивчає світ, створений діяльністю людей, але цей світ нерозривно пов’язаний із природою.

Люди використовують природні ресурси, створюють міста, підприємства, транспортні мережі та системи виробництва. Зростання і зміна людських потреб постійно перебудовують простір навколо нас.

А карти дозволяють побачити ці зміни.

На них можна простежити, де живуть люди, де розміщені підприємства, якими шляхами переміщуються товари, де формуються промислові райони і як різні частини світу пов’язані між собою.

Тому економічна географія — це не просто наука про економіку на карті. Це наука про те, як діяльність людей організовує і змінює географічний простір.